

En social krise i det stille

Fødevarepriserne er eksploderet de seneste år. For mange danskere er det ikke bare en irritation – det er en krise.

Pensionister, kontanthjælpsmodtagere, folk på integrationsydelse, enlige forsørgere med lav indkomst og studerende står i en situation, hvor de bogstaveligt talt ikke har råd til at købe mad nok.

Dette er ikke acceptabelt i et rigt land som Danmark. Når almindelige borgere skal vælge mellem at betale husleje og købe mad, har vi svigtet dem. **Disse grupper skal kompenseres – og det skal ske nu.**

Hvad er sket med priserne?

Producentpriserne på fødevarer er steget med næsten 30% i perioden fra 2021 til 2025. For forbrugerne har stigningen været tilsvarende brutal. Den eksplosive udvikling skyldes flere faktorer:

COVID-19-pandemien Pandemien forstyrrede globale forsyningskæder og produktionskapacitet betydeligt. Mange fødevarerproducenter og transportører oplevede kapacitetsbegrænsninger og forsinkelser, hvilket pressede priserne op, især i 2020-2021.

Krigen i Ukraine Krigen har haft direkte effekt på produktionen og eksporten af vigtige landbrugsråvarer som

korn og oliefrø. Denne ubalance har øget omkostningerne globalt og i Danmark.

Klimaforandringer Ekstreme vejrforhold, tørke og oversvømmelser har skabt større variation i landbrugets udbytte, hvilket har gjort fødevareforsyninger mere usikre og priserne mere volatile.

Inflation og lønstigninger Generel inflation og stigende lønomkostninger i fødevaresektoren har bidraget til stigende priser.

Men der er en femte faktor, som kræver særlig opmærksomhed:

Manglende konkurrence og mulig karteldannelse Analyser viser, at der er begrænset konkurrence i flere led af fødevarekæden. Detailhandlen i Danmark er domineret af få store kæder, hvilket kan begrænse prispresset. Der har været mistanke og enkelte undersøgelser af kartellignende samarbejde. Producentledet og grossistledet viser også tegn på lav grad af konkurrence, hvilket kan fastholde høje priser.

Hvem rammes hårdest?

Pensionister Mange pensionister lever på folkepension eller lavere pensioner. Deres faste indkomst er ikke steget i takt med fødevarepriserne. En prisstigning på 30% på fødevarer betyder, at en betydelig del af deres budget pludselig går til mad – eller at de simpelthen spiser mindre og ringere.

Kontanthjælpsmodtagere Folk på kontanthjælp lever i forvejen på kanten. Når fødevarepriserne stiger 30%, har de ikke noget råderum. De kan ikke "spare" andre steder – der er ingen buffer. Resultatet er sult, dårlig ernæring og desperation.

Folk på integrationsydelse Integrationsydelsen er endnu lavere end kontanthjælpen. For disse borgere er situationen kritisk. De har ikke råd til ordentlig mad.

Enlige forsørgere med lav indkomst En enlig mor eller far med børn og kun en lav indkomst står i en umulig situation. Børnene skal have mad, men budgettet rækker ikke. Disse familier lever med konstant økonomisk stress.

Studerende Studerende har SU, men niveauet er ikke steget i takt med fødevarepriserne. Mange studerende lever allerede på pasta og den billigste mad – nu er selv det blevet for dyrt.

Fælles for alle disse grupper: De bruger en større andel af deres indkomst på fødevarer end gennemsnittet. Når priserne stiger 30%, rammes de uforholdsmæssigt hådt.

De ekstraordinære fortjenester: Hvem tjener på krisen?

Her er det afgørende spørgsmål: Hvis fødevarepriserne er steget 30%, og årsagerne er COVID-19, Ukraine-krigen og inflation – hvorfor tjener nogle aktører i fødevarekæden så rekordstore beløb?

Det skal undersøges grundigt:

1. Fødevareproducenter

Har producenter haft ekstraordinære fortjenester i perioden 2021-2025? Er stigningerne i deres priser proportionale med stigningerne i deres omkostninger, eller har de udnyttet situationen til at øge deres marginer?

Nødvendig undersøgelse: Regeringen skal iværksætte en omfattende analyse af fødevareproducenters regnskaber for at identificere, om der er ekstraordinære fortjenester.

2. Grossister og importører

Grossistledet findes relativt få store aktører med betydelig markedsmagt. Dette begrænser antallet af alternative salgskanaler for producenter og mindsker konkurrencen. Store grossister kan udøve betydelig indflydelse på både priser og udbud i detailledet.

Spørgsmålet er: Har grossister og importører øget deres marginer ud over, hvad der er rimeligt? Har de udnyttet deres markedsposition til at presse priserne op?

Nødvendig undersøgelse: En uafhængig gennemgang af grossistledet for at afdække prisstrukturer og marginer.

3. Detailhandelskæder

Detailhandlen i Danmark er domineret af tre store kæder (COOP, Dansk Supermarked, Dagrofa), som tilsammen besidder over 85% af markedet. Denne koncentration fører til lav konkurrence, hvor de store kæder kan styre vareudvalg og priser relativt uafhængigt.

Små aktører og nye markedsspillere har svært ved at trænge ind, hvilket begrænser innovation og udvalg. De store kæders forhandlingsstyrke og anvendelsen af private label-produkter skaber yderligere koncentration i fødevarekædens værdikæde.

Det afgørende spørgsmål: Har detailhandelskæderne haft ekstraordinære overskud i perioden med høje fødevarepriser? Har de udnyttet deres markedsdominans til at øge deres marginer?

Nødvendig undersøgelse: Regeringen skal kræve fuldstændig gennemsigtighed i detailhandelens regnskaber for at identificere eventuelle ekstraordinære fortjenester.

Karteldannelse: Lektionen fra Norge

I Norge blev det i 2024 afdækket, at der var kartellignende samarbejde i dagligvarebranchen, hvor de største kæder

koordinerede priser. Dette resulterede i kunstigt høje priser til skade for forbrugerne.

Har det samme fundet sted i Danmark?

Der har været mistanke og enkelte undersøgelser, men det er vanskeligt entydigt at bevise karteldannelse. Men manglen på bevis er ikke det samme som mangel på karteller – det kan også betyde, at undersøgelserne ikke har været grundige nok.

Nødvendige tiltag:

1. Omfattende kartellundersøgelse

Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen skal iværksætte en omfattende undersøgelse af hele fødevarekæden – fra producent til detailhandel – for at afdække eventuel karteldannelse eller ulovligt prissamarbejde.

2. Whistleblower-ordning

Der skal etableres en beskyttet whistleblower-ordning, hvor ansatte i fødevarebranchen kan rapportere ulovligt prissamarbejde uden risiko for repressalier.

3. Internationale sammenligninger

Danmarks fødevarepriser skal sammenlignes systematisk med andre europæiske lande. Hvis danske priser er markant højere end i lande med sammenlignelige omkostninger, er det et stærkt indicium for manglende konkurrence eller karteldannelse.

4. Øgede bøder og personligt ansvar

Hvis karteldannelse afdækkes, skal bøderne være så høje, at de virkelig afskrækker. Desuden skal ledere, der deltager i karteller, holdes personligt ansvarlige med risiko for fængselsstraf.

Løsning 1: Øjeblikkelig kompensation til hårdest ramte

De mest sårbare grupper kan ikke vente på langsomme strukturreformer. **De skal kompenseres nu.**

Konkrete tiltag:

Forhøjelse af sociale ydelser

- Folkepensionen skal forhøjes med et ekstraordinært pristillæg på mindst 1.500 kr. månedligt
- Kontanthjælpen skal forhøjes med 1.200 kr. månedligt
- Integrationsydelsen skal forhøjes til mindst kontanthjælpsniveau plus 1.200 kr. månedligt
- SU'en skal forhøjes med 800 kr. månedligt

Særlig støtte til enlige forsørgere Enlige forsørgere med børn skal have et særligt børnetillæg på 500 kr. pr. barn månedligt for at kompensere for de ekstra udgifter til børnenes mad.

Varighed Disse kompensationer skal være permanente, så længe fødevarepriserne forbliver på det nuværende høje

niveau. De skal automatisk justeres, hvis priserne stiger yderligere.

Finansiering Hvis undersøgelserne viser ekstraordinære fortjenester hos fødevareproducenter, grossister eller detailhandel, skal disse fortjenester beskattes ekstraordinært for at finansiere kompensationerne. Alternativt skal skattelettelser til højindkomster rulles tilbage, øget beskatning af finanssektoren.

Løsning 2: Differentieret moms – lavere fødevaremoms

En effektiv måde at sænke fødevarepriserne for alle danskere er at indføre en lavere momssats på basale fødevarer. Dette vil direkte reducere priserne og hjælpe især lavindkomstgrupper, der bruger en stor del af deres indkomst på mad.

Effekten af lavere moms

Beregningseksempel:

- Normal moms i Danmark er 25% på de fleste fødevarer
- En sænkning til 12,5% vil direkte sænke priserne med omtrent 10%
- For en gennemsnitshusholdning, der bruger ca. 15% af sit forbrug på fødevarer, vil det give en besparelse på ca. 1,9% af det samlede forbrug

- Eksempel: For en husholdning med et årligt forbrug på 300.000 kr. svarer det til en besparelse på ca. 5.625 kr. årligt

Effekten er særligt stor for lavindkomstgrupper, som bruger en langt større andel af deres budget på fødevarer – ofte 25-35%. For en pensionist eller kontanthjælpsmodtager kan besparelsen være afgørende.

Problemet: Tekniske hindringer

Men her støder vi på et alvorligt problem. En midlertidig sænkning af momsen på fødevarer møder betydelige tekniske hindringer:

SKATs systemer SKATs IT-systemer til momshåndtering er meget gamle og komplekse. Ifølge skatteminister Rasmus Stoklund vil en ændring i momssatsen kræve omfattende systemændringer, som kan tage op til tre år eller mere at implementere. Der pågår planer om en større modernisering af momssystemet, men den forventes ikke færdig før 2030.

Producenters og detailhandlens IT-systemer Skift til lavere moms kræver tilpasning af varekoder, bogføring, momsangivelse og kontrolsystemer i hele værdikæden. Dette kan give øgede administrative byrder og behov for omkonfigurering af IT-systemer hos både producenter og detailhandlere. Det forventes at medføre en ekstra administrativ omkostning på flere hundrede millioner kr. årligt de første år for erhvervslivet samlet set.

Men borgerne kan ikke vente tre år!

Løsninger for hurtig implementering

For at overvinde de tekniske hindringer hurtigt skal følgende tiltag iværksættes:

1. Udvikling af et midlertidigt parallelt momssystem

Et separat IT-system parallelt med det eksisterende kan håndtere lavere momssatser på udvalgte fødevarer midlertidigt. Det adskiller systemerne, så den gamle infrastruktur forbliver intakt, mens der testes og implementeres ændringer.

Tidshorison: Dette kan udvikles og implementeres inden for 6-9 måneder med tilstrækkelige ressourcer.

Finansiering: Staten skal afsætte 200-300 millioner kr. til udvikling og implementering.

2. Brug af differentierede momskoder i eksisterende systemer

Virksomheder kan i en overgangsperiode håndtere produkter med separate momskoder og separate regnskabsprocesser. Dette øger administrative byrder midlertidigt, men kan iværksættes hurtigere end en fuld IT-ombygning.

Tidshorison: Kan implementeres inden for 3-6 måneder.

Støtte: Staten skal tilbyde omfattende uddannelse og support til virksomheder samt økonomisk kompensation for de ekstra administrative byrder i overgangsperioden.

3. Udskydelse af krav om fuld systemintegration

Staten kan tillade en midlertidig lempelse i rapporteringskravene under momssænkningen ved at acceptere forsimplede bogførings- og indberetningsmetoder. Dette mindsker det tekniske pres for detailhandel og producenter under implementeringen.

Tidshorisont: Kan implementeres med det samme via lovændring.

4. Øget finansiel og teknisk støtte til virksomheder

Tilskud til små og mellemstore virksomheder til IT-opdateringer, uddannelse og ændrede arbejdsgange gør det nemmere og hurtigere for disse at tilpasse sig de lavere momssatser.

Konkret: Staten skal afsætte en pulje på 500 millioner kr. til at støtte især små virksomheder gennem overgangen.

5. Politisk prioritering og hurtig beslutningsproces

Regeringen skal prioritere hurtig godkendelse af lovgivning og allokere ekstra ressourcer til SKATs IT-projekt, så digital modernisering med mulighed for differentieret moms fremskyndes.

Konkret: Der skal nedsættes en task force med repræsentanter fra Skatteministeriet, SKAT, erhvervsorganisationer og IT-eksperter med mandat til at finde den hurtigste løsning. Task forcen skal rapportere til ministeren hver 14. dag.

Hvilke fødevarer skal have lavere moms?

For at målrette indsatsen mod dem, der har mest brug for hjælp, skal lavere moms fokusere på basale, nødvendige fødevarer:

Produkter med lavere moms (12,5% eller 0%):

- Brød, mel, havregryn og basale kornprodukter
- Mælk, ost, smør, æg
- Kød (ikke luksusprodukter)
- Fisk (ikke luksusprodukter)
- Frugt og grøntsager (friske)
- Kartoffler, ris, pasta
- Vegetabiliske olier

Produkter med normal moms (25%):

- Slik, sodavand, chips og andre snacks
- Alkohol
- Luksusfødevarer (kaviar, gåselever, eksklusive vine, etc.)
- Færdigretter og takeaway

Denne differentiering sikrer, at hjælpen går til de nødvendige fødevarer, mens usunde eller luksuriøse produkter ikke subsidieres.

Løsning 3: Styrket konkurrence i fødevarekæden

Skærpet indsats fra Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen

Skærpet overvågning og håndhævelse mod karteller i detail- og grossistled kan øge konkurrence og reducere prispresset. Styrelsen skal have markant flere ressourcer og beføjelser.

Konkret: Budget til Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen skal fordobles, og der skal ansættes specialister i fødevarerektoren.

Lettere adgang for nye aktører

Små aktører og nye markedsspillere har svært ved at trænge ind på markedet. Der skal skabes bedre adgang:

- Reduktion af bureaukratiske barrierer for nye detailhandlere
- Støtte til etablering af lokale fødevarekooperativer
- Incitamentter til udenlandske detailaktører for at etablere sig i Danmark

Støtte til lokale fødevareproducenter

Offentlige investeringer i forsyningskæder og produktion kan mindske afhængighed af globale, sårbare forsyningskæder og reducere prisudsving.

Konkret: En pulje på 1 milliard kr. til at støtte lokale fødevareproducenter, især økologiske og bæredygtige produktioner.

Løsning 4: Innovation og klimakompensation

Investering i klimavenlige dyrkningsmetoder kan stabilisere produktionen og reducere prisstigninger over tid. Dette kræver langsigtede investeringer, men vil på sigt både reducere klimabelastningen og stabilisere fødevarepriserne.

Tidsplan for handling

Inden for 1 måned:

- Iværksæt omfattende undersøgelse af ekstraordinære fortjenester hos producenter, grossister og detailhandel
- Iværksæt kartellundersøgelse
- Etabler whistleblower-ordning
- Nedsæt task force for hurtig implementering af differentieret moms
- Fremsæt lovforslag om øjeblikkelig kompensation til pensionister, kontanthjælpsmodtagere, folk på integrationsydelse, enlige forsørgere og studerende

Inden for 3 måneder:

- Vedtag lovforslag om kompensation
- Første udbetaling af kompensation
- Fremsæt lovforslag om differentieret moms
- Første delrapport fra undersøgelser af ekstraordinære fortjenester og karteldannelse

Inden for 6 måneder:

- Implementer differentieret moms (parallelt system eller differentierede momskoder)

- Endelig rapport fra undersøgelser
- Eventuel ekstraordinær beskatning af uberettigede fortjenester
- Vedtag skærpet konkurrencelovgivning

Inden for 12 måneder:

- Fuld implementering af alle tiltag
- Evaluering af effekt
- Justering af kompensationsniveauer baseret på faktiske prisudviklinger

Konklusion: Det handler om menneskelighed

Stigende fødevarepriser er ikke bare økonomisk statistik. Det er mennesker, der sulter. Det er pensionister, der springer måltider over. Det er studerende, der lever på nudler. Det er børn i familier på kontanthjælp, der ikke får nok mad.

Dette er uacceptabelt i Danmark.

Vi har pligt til at handle – og handle hurtigt:

1. **Øjeblikkelig kompensation** til de hårdest ramte gennem forhøjelse af sociale ydelser
2. **Grundig undersøgelse** af ekstraordinære fortjenester og karteldannelse i fødevarekæden

3. **Hurtig implementering** af differentieret moms på basale fødevarer
4. **Styrket konkurrence** gennem øget tilsyn og lettere markedsadgang for nye aktører
5. **Langsigtede investeringer** i lokal fødevarerproduktion og klimavenlige dyrkningsmetoder

De tekniske hindringer for differentieret moms er reelle, men ikke uoverstigelige. Med politisk vilje, tilstrækkelige ressourcer og kreative løsninger kan det implementeres inden for 6-9 måneder – ikke tre år.

Borgerne kan ikke vente. Pensionister, kontanthjælpsmodtagere, folk på integrationsydelse, enlige forsørgere og studerende skal kompenseres nu.

Hvis undersøgelserne viser, at fødevarerproducenter, grossister eller detailhandel har haft ekstraordinære fortjenester på bekostning af sårbare borgere, skal disse fortjenester beskattes ekstraordinært. Hvis der er karteldannelse, skal de ansvarlige straffes hårdt.

Det handler om retfærdighed. Det handler om menneskelighed. Det handler om at beskytte de mest sårbare i vores samfund.

Tiden til handling er nu.